

НОВІ ДАНІ ПРО РІДКІСНИХ ТА МАЛОВИВЧЕНИХ ПТАХІВ ПІВНІЧНОЇ УКРАЇНИ

В.М. Грищенко, Є.Д. Яблоновська-Грищенко

New data about rare and insufficiently known birds of northern Ukraine. - V.N. Grishchenko, E.D. Yablonovska-Grishchenko. - Berkut. 17 (1-2). 2008. - Data about 24 species collected in 2004-2008 are presented. The most interesting discovery is probable breeding at least 2-3 pairs of the Spoonbill in a mixed colony of herons on a pond in upper part of Horyn river near the village of Borshchivka (Ternopil region, 49.54 N, 25.57 E). [Ukrainian].

Key words: fauna, rare species, distribution, breeding, vagrant.

Address: V.N. Grishchenko, Kaniv Nature Reserve, 19000 Kaniv, Ukraine; e-mail: vgrishchenko@mail.ru.

У статті наводяться дані, зібрані у північних областях і північних районах деяких центральних та західних областей України протягом 2004–2008 рр.

Великий баклан (*Phalacrocorax carbo*). 15.07.2007 р. близько 20 молодих і дорослих бакланів спостерігалися на ставку між селами Прибережне і Дерганівка Ружинського району Житомирської області.

22.06.2008 р. молодий птах відмічений на ставку біля с. Острожани Жашківського району Черкаської області.

14–15.07.2008 р. 5 бакланів трималися у верхній частині ставка біля с. Борщівка Лановецького району Тернопільської області.

Чорний лелека (*Ciconia nigra*). 18.05.2004 р. спостерігався в лісі біля с. Рачки Чуднівського району Житомирської області. За даними працівників лісового господарства, пара тут гніздиться.

19.05.2004 р. спостерігався на узліссі на північний захід від м. Полонне Хмельницької області.

27.07.2004 р. – чорний лелека відмічений над луками р. Сейм біля с. Прилужжя Конотопського району Сумської області, 1.05.2007 р. 3 птахи трималися неподалік від цього місця – біля с. Новомутин. Гніздування чорного лелеки відоме на лісових болотах південніше Новомутина (Грищенко, 2002).

5.05.2007 р. було знайдене гніздо у заболоченому вільшанику вздовж р. Івотки західніше с. Неплюєве Ямпільського району Сумської області (51.59 N, 33.53 E). Гніздо збудоване на дубі в розгалуженні основ-

них гілок на висоті близько 12 м. Лелека насиджував кладку.

6.07.2007 р. і 9.07.2008 р. поодинокі птахи спостерігалися в околицях і над с. Сувід Вишгородського району Київської області.

16.07.2007 р. спостерігався над узліссям і невеликим ставком біля с. Іванківці Козятинського району Вінницької області.

1.09.2007 р. О.Д. Петриченко спостерігав 3 дорослих птахів над полем на схід від с. Степанці Канівського району Черкаської області.

7.05.2008 р. спостерігався над р. Трубіж біля с. Гайшин Переяслав-Хмельницького району Київської області.

13.07.2008 р. відмічений біля с. Сошки Володимирецького району Рівненської області.

13–14.07.2008 р. чорні лелеки регулярно спостерігалися над заплавою р. Стир між смт Колки і с. Куликовичі Маневицького району Волинської області. У навколишніх лісах можливе гніздування принаймні 1–2 пар.

Косар (*Platalea leucorodia*). У 2008 р. виявлене поселення на ставку у верхів'ях Горині між селами Борсуки і Борщівка Лановецького району Тернопільської області. Вечором 14.07 біля с. Борсуки спостерігався косар, який летів над ставком за греблю вниз по течії річки. Наступного дня виявилось, що мова йде не про заліт, а ймовірно гніздування. У першій половині дня протягом кількох годин ми проводили спостереження на березі у верхній частині ставка біля с. Борщівка. Вранці зустріли ко-

Фото 1. Косар на ставку біля с. Борщівка. Тернопільська обл. 15.07.2008 р.

Тут і далі фото В.М. Грищенка.
Photo 1. A Spoonbill in Ternopil region.

сара, який тримався на мілководді на березі (фото 1). На краю заростей очерету і рогозу у верхів'ї ставка була невелика полівидова колонія чапель. У ній гніздилося принаймні 10–20 пар великої білої (*Egretta alba*) та по кілька пар сірої (*Ardea cinerea*) і рудої (*A. purpurea*). Птахи регулярно прилітали до колонії і вилітали звідти, тобто годували пташенят. На краю заростей сиділи троє дорослих пташенят сірої чаплі. Чисельність колонії може бути дещо вищою, оскільки до середини липня частина птахів могла її вже покинути. Туди ж регулярно прилітали і два косарі (в одного з птахів було трохи брудніше оперення). За їжею вони літали весь час над ставком вниз по течії Горині. Пізніше знизу з'явилися 3 косарі і полетіли за ставком вверх по Горині. Згодом два з них повернулися, один сів у колонію, другий попрямував далі. Тобто мова може йти про гніздування принаймні 2–3 пар у полівидовій колонії чапель.

В Україні косар гніздиться у пониженнях Дунаю та Дністра і на півночі Криму

(Лисенко, 1994), залітні птахи можуть зустрічатися практично на всій території.

Протягом останніх десятиліть в Європі відбувається розселення косара, він почав гніздитися у Чехії, Словаччині, Італії, Франції (Osieck, Voslamber, 1997), Бельгії (Spanoghe, 2008). Поступове зростання чисельності спостерігається в Угорщині (Végyvári et al., 2006).

Цілком можливо, що подібні процеси розселення відбуваються і в західних областях України. Інше ймовірне місце гніздування косара виявлене на Івано-Франківщині: на одному з риборозплідних ставків на території Галицького національного природного парку протягом гніздового періоду 2007 р. у полівидовій колонії чапельових постійно перебували дві пари (Бучко, 2008).

Раніше косар гніздився на Закарпатті (Грабар, 1997).

Лебідь-шипун (*Cygnus olor*). 14–15.07.2008 р. велике скупчення лебедів спостерігалось на ставку у верхів'ях Горині між селами Борсуки і Борщівка Лановецького району Тернопільської області. Тут трималося близько 300 особин. Крім того, у верхній частині ставу, відділений дамбою, відмічені три виводки, по 6 пташенят у кожному.

Лебідь-кликун (*C. cygnus*). Протягом останніх років став звичайним зимуючим видом на середньому Дніпрі, що, очевидно, пов'язано з ростом чисельності і розселенням. У Липівському заказнику на Кременчуцькому водосховищі біля Черкас у зимові місяці спостерігаються скупчення до кількох сотень особин (Гаврилюк и др., 2007). У 2008 р. лебідь-кликун вперше відмічений на зимівлі у Канівському Придніпров'ї, де раніше зустрічався лише на прольоті. 23.01 5 дорослих лебедів трималися на Дніпрі біля садиби Канівського заповідника, потім ці птахи відпочивали на березі о. Шелестів.

Сіра гуска (*Anser anser*). 22.06.2008 р. виводок з 2 дорослих птахів і 5 пташенят виявлений на ставку біля с. Соколівка Жашківського району Черкаської області.

14.07.2008 р. згряя близько 40 особин спостерігалася над с. Снігурівка Лановецького району Тернопільської області. Птахи летіли на південний захід від ставка поблизу с. Передмирка. 15.07 доросла гуска відмічена біля краю заростей очерету і рогозу у верхній частині ставка біля с. Борщівка. Можливо, там були й пташенята, але вони не впливали з заростей.

Середній крохаль (*Mergus serrator*). 20 і 28.08.2008 р. однорічний самець (скоріше всього один і той же птах) тримався на березі водосховища біля Канівської ГЕС (фото 2).

Осоїд (*Pernis apivorus*). 6.05.2007 р. токуючий птах спостерігався над долиною р. Івотки північніше с. Орлівка Ямпільського району Сумської області.

21.06.2008 р. осоїд відмічений на узліссі біля с. Сніжки Ставищенського району Київської області.

Орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*). 21.06.2008 р. дорослий птах спостерігався біля ставка на північний захід від с. Острожани Жашківського району Черкаської області. На цьому ж ставку дорослий орлан відмічений нами 3.08.2006 р. (Грищенко, Яблоновська-Грищенко, 2006).

Степовий канюк (*Buteo rufinus*). Степові канюки регулярно зустрічаються поблизу сіл Шандра – Тулинці – Пії – Грушів – Потапці – Бересняги на межі Миронівського району Київської області і Канівського району Черкаської області. У степовій балці біля с. Тулинці було виявлене гніздо (Грищенко, 2003). Загалом тут можливе гніздування принаймні 3–5 пар.

14.09.2007 р. степовий канюк спостерігався між селами Вел. Прицьки і Кадомка Кагарлицького району Київської області.

6.06.2008 р. відмічений північніше с. Іркліїв Чернобаївського району Черкаської області.

Орел-карлик (*Hieraetus pennatus*). 2.05.2007 р. птах світлої морфи відмічений над луками біля с. Мутин Кролевецького району Сумської області.

Малий підорлик (*Aquila pomarina*). 21.05.2004 р. спостерігався над заплавою Горині біля с. Могиляни Острозького району Рівненської області.

21.07.2007 р. спостерігався на луках біля с. Мутин Кролевецького району Сумської області.

Зміїд (*Circaetus gallicus*). 20.07.2007 р. спостерігався над заплавою Сейму біля с. Прилужжя Конотопського району Сумської області.

Польовий лунь (*Circus cyaneus*). Ранньою весною йде досить інтенсивний проліт на схід долиною р. Сейм у Сумській області. Птахи летять низько над луками, поєднуючи міграцію з полюванням, поодинокі, рідше групами по 2–3 ос. В околицях с. Мутин Кролевецького району 25.03.2005 р. спостерігалися самець і 2 самки, 29–31.03.2006 р. загалом було обліковано 4 самці і 10 самок.

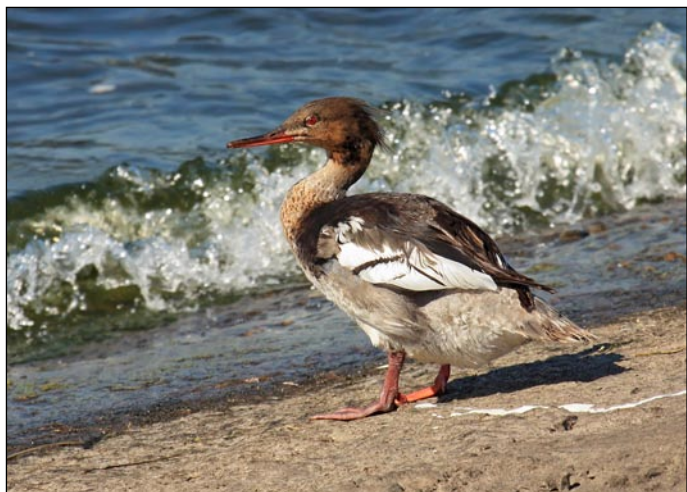

Фото 2. Молодий самець середнього крохалю. Околиці м. Канева, Черкаська обл. 20.08.2008 р.

Photo 2. A young male of the Red-breasted Merganser.

25.10.2007 р. на луках біля Мутина спостерігався самець.

Сірий журавель (*Grus grus*). За даними працівників лісового господарства, журавлі гніздяться в лісі біля с. Рачки Чуднівського району Житомирської області.

28.04.2005 р. 2 птахи годувалися на заболочених луках між селами Мутин і Червоний Ранок Кролевецького району Сумської області. Тут же над болотами біля Мутина 21.07.2007 р. спостерігалися 6 птахів. Вони вилетіли перекликаючись з чагарників на болоті і попрямували на луки біля Червоного Ранку. 29.03.2006 р. 4 птахи спостерігалися на луках біля с. Новомутин Конотопського району Сумської області. Птахи згодом полетіли в ліс південніше Новомутина, де було чути перекличку ще кількох журавлів. Журавлі гніздяться на лісових болотах в ур. Мутинський бір (Грищенко, 1999а), можливе гніздування і на болотах у заплаві Сейму біля Мутина.

8.05.2005 р. поодинокі журавлі спостерігалися на болотах у кількох місцях між селами Печі Борзнянського і Крути Ніжинського району Чернігівської області.

5–6.05.2007 р. парні крики журавлів відмічалися на болотах вздовж р. Івотки між смт Свеса і с. Неплюєве Ямпільського району Сумської області.

Фото 3. Відпочиваючі кулики-довгоноги. Канівський заповідник, Черкаська обл. 3.06.2008 р.
Photo 3. Resting Black-winged Stilts.

Кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*). 30.04–2.05.2007 р. пара спостерігалася на р. Сейм біля с. Мутин Кролевецького району Сумської області. Птахи трималися поблизу від місця, де було знайдено гніздо у 2002 р. (Грищенко, 2002). Згодом, 21.07, тут відмічена пара дорослих птахів і один молодий. Це другий випадок успішного гніздування куликів-сорок біля Мутина.

Кулик-довгоніг (*Himantopus himantopus*). 3.06.2008 р. 3 птахи трималися на піщаних косах біля островів Собачий і Круглик на Дніпрі південніше Канева (фото 3). Це друга реєстрація довгоногів на Канівщині протягом останніх десятиліть: 21.04.1999 р. 4 особини спостерігалися в заплаві р. Рось поблизу від с. Хутір-Хмільна Канівського району Черкаської області (Грищенко, 1999б).

Лежень (*Burhinus oedicnemus*). Вночі 24.07.2008 р. відмічений крик птаха, який пролітав над Пслем біля с. Баранівка Шишацького району Полтавської області.

Поручайник (*Tringa sragantilis*). 1.05.2007 р. 3 птахи годувалися разом з великими (*T. nebularia*) і болотяними (*T. glareola*) коловодниками на мулистих обмілинах р. Сейм біля с. Мутин Кролевецького району Сумської області.

27.04.2007 р. 2 птахи відмічені на хвилерізі біля Канівської ГЕС.

Великий кроншнеп (*Numenius arquata*). 30.04–1.05.2007 р. два птахи трималися на луках р. Сейм біля с. Мутин Кролевецького району Сумської області.

28.06.2008 р. один птах пролітав над заплавою Десни біля с. Золотинка Чернігівського району Чернігівської області.

15.07.2008. пролітав над ставком біля с. Борщівка Лановецького району Тернопільської області.

Дупель (*Gallinago media*). 29.04.2005 р. один

птах спостерігався на луках р. Сейм біля с. Мутин Кролевецького району Сумської області.

Вальдшнеп (*Scolopax rusticola*). 29.06.2008 р. у вечірніх сутінках тяга вальдшнепа відмічена на узліссі вздовж р. Рванець північніше с. Жадове Семенівського району Чернігівської області.

Жовтоногий мартин (*Larus cachinnans*). 16.07.2007 р. спостерігалася міграція над ставком між селами Прибережне і Дерганівка Ружинського району Житомирської області. Дві зграї молодих птахів з 18 і 15 особин вранці пролетіли в західному напрямку. Поодинокі молоді й дорослі мартини спостерігалися й на ставку.

Як показують результати кільцювання, значна частина жовтоногих мартинів дніпровської популяції після вильоту пташенят мігрує на захід – від Польщі та Прибалтики до Англії. Шляхи міграції залишаються поки що до кінця не з'ясованими. Один з імовірних варіантів – переліт уверх по Дніпру і далі на захід долиною Прип'яті, про що свідчать знахідки закільцьованих у Каневі мартинів на півдні Білорусі (Grishchenko, 2003). Але спостереження перелітних зграй жовтоногих мартинів на водоймах Центральної України говорить, що частина птахів з колоній на середньому Дніпрі може летіти прямо на захід до басейну Вісли, використовуючи для відпочинку та годівлі численні ставки та водосховища.

22.06.2008 р. виявлена колонія чисельністю близько 20–30 пар на ставку біля с. Соколівка Жашківського району Черкаської області.

14–15.07.2008 р. 5 дорослих птахів спостерігалися у верхній частині ставка біля с. Борщівка Лановецького району Тернопільської області. Вони займалися клептопаразитизмом, щоправда без особливого успіху. Мартини трималися біля полівидової колонії чапель (див. вище) і нападали на підлітаючих великих білих чапель, намагалися примусити їх відригнути здобич. Атакували й пташенят сірої чаплі, що сиділи на краю заростей.

Зелений вівчарик (*Phylloscopus trochiloides*). Співаючий самець відмічений 28.06.2008 р. у сосновому лісі неподалік від автомагістралі північніше с. Красне Чернігівського району Чернігівської області.

ЛІТЕРАТУРА

- Бучко В.В. (2008): Оцінка стану орнітокомплексів у контексті збереження біорізноманіття (на прикладі Галицького НПП). - Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Сер. біологія. 23: 26-32.
- Гаврилюк М. Н., Домашевский С. В., Грищенко В. Н. (2007): Особенности зимовки птиц в 2006–2007 гг. в районе Кременчугского водохранилища. - Биология XXI ст.: теория, практика, викладання: Мат-ли міжнар. наук. конф. (1–4 квітня 2007 р., м. Черкаси – м. Канів). К.: Фітосоціоцентр. 429–431.
- Грбар А. (1997): Птицы Подкарпатской Руси (Avifauna Carpathorossica). - Беркут. 6 (1-2): 91-102.
- Грищенко В.М. (1999а): Рідкісні види птахів Мутинського заказника та його околиць (Сумська область). - Заповідна справа в Україні на межі тисячоліть. Канів. 110-111.
- Грищенко В.М. (1999б): Зустріч ходуличників на Канівщині. - Беркут. 8 (1): 117.
- Грищенко В.Н. (2002): Матеріали по орнітофауні Сумського Посейм'я. - Авіфауна України. 2: 1-8.
- Грищенко В.Н. (2003): Новые находки редких видов птиц на юге Киевской области. - Беркут. 12 (1-2): 13.
- Грищенко В.М., Яблоновська-Грищенко С.Д. (2006): Авіфауністичні знахідки у західній і центральній Черкащині у серпні 2006 р. - Авіфауна України. 3: 46-48.
- Лисенко В.І. (1994): Колпця. - Червона книга України. Київ: Укр. енциклопедія. 309.
- Grishchenko V. (2003): Migrations of yellow-legged gull *Larus cachinnans* ringed in the middle Dnieper area, Ukraine. - 4th Confer. of Europ. Ornithol. Union. Chemnitz, Germany 16–21 August 2003. Abstract Volume. Vogelwarte. 42 (1-2): 144.
- Osieck E., Voslamber B. (1997): Spoonbill. - The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T.&A.D. Poyser, London. 60-61.
- Spanoghe G. (2008): Spoonbills in Verrebroek, Belgium 2008, the only Belgian colony! - Intern. Spoonbill Working Group Newsletter. 6: 19-24.
- Végvári Z., Fenyvesi L., Kapocsi I., Kovács G., Lelkes A., Pellinger A., Pigniczki C., Szilágyi A., Szinai P., Vasas A. (2006): Population dynamics of the Spoonbill in Hungary and its colony site selection in the Hortobágy National Park. - Spoonbill Network Newsletter. 4: 1-7.

В.М. Грищенко,
Канівський заповідник, м. Канів,
19000, Черкаська обл.,
Україна (Ukraine).